

MĄSTYMAS IR KALBA DONALDO DAVIDSONO IR WILFRIDO SELLARSO FILOSOFIJOSE: APIE DVIEJŲ PASAULIO VAIZDINIŲ GALIMYBĘ IR PRAGMATIKĄ

DOMAS JUNELIS

Vilniaus universitetas

ISSN 1392-0588 (spausdintas)

ISSN 2335-8769 (internetinis)

<https://doi.org/10.7220/2335-8769.77.3>

2022. 77

*Filosofijai būdingas ne koks nors specifinio objekto tyrimas,
bet gebėjimas naviguoti aplink visų kitų specifinių disciplinų tyrimus.*
Wilfrid Sellars (2007: 370)

*Semantinės žinios, kaip ir bet koks kitas praktinis žinojimas,
tik dar labiau yra ištraukusios į dialogą su kitais racionaliais protais –
ištraukusios tiek, kiek absoliučiai tas įmanoma.*
Jennifer Hornsby (2005: 124–125)

Tikrumo rūšis yra kalbos žaidimo rūšis.
Ludwig Wittgenstein (1995: 386)

SANTRAUKA. Šiame tekste nagrinėjamas santykis tarp mąstymo ir kalbos sąmonės filosofijos horizonte. Daugiausia dėmesio skiriama būtent komparatyvistinei kalbos bei sąmonės filosofų Donaldo Davidsono bei Wilfrido Sellarso teorijų apžvalgai, kurioje pateikiamos autorių kantiškojo transcendentalumo prielaidos, pristatomos konkrečios sąmonės filosofijos pozicijos, nustatomas deskriptyvumo ir normatyvumo konfliktas bei pasiūloma pragmatinė mąstymo apie sąmonės, o kartu ir žmogaus, problemą, prieigą. Pagrindiniu šios teorijų lyginimo ramsčiu tampa Davidsono bei Sellarso dviejų pasaulio vaizdinių arba žodynų – mokslinio ar fizikinio bei akivaizdžio ar mentalinio – apibrėžimas bei įvertinimas. Interpretacija sintezuojama abiem autoriams būdingu nusistatymu teorizuoti apie sąmonę ne tik įvedant principą apie dviejų mąstymo tipų apie pasaulį galimybę, bet ir tame aptinkamą racionalumą grindžiantį pragmatiškąjį gestą.

RAKTAŽODŽIAI: sąmonė, mąstymas, kalba, konceptualioji sistema, pragmatiškumas, racionalumas, Davidsonas, Sellarsas.

ĮVADAS

Mąstymo kaip (ne)redukuojamos mentalinės patirties problema jau ilgą laiką vaidenasi analitinės, o ypač sąmonės, filosofijos, koridoriuose. Ernstas Tugendhatas vienareikšmiškai palengvindamas sau užduotį atskiria šios kontroversijos stovyklų

puses, vieną iš jų įvardydamas sąmonės filosofijos šalininkais, kitą – kalbos-analitinė filosofija (Tugendhat 1982: 56). Sąmonės filosofai čia veikia yra tie, kurie neredukuoja minėto mąstymo patirties kaip sąmonės būsenos, kai tuo tarpu kalbos-analitinės filosofijos korpusas, parafrazuojant Tugendhatą, kiekvieną sąmonės objektą paverčia semantiniu sakiniu turiniu (Tugendhat 1982: 56). Pagrindinis sąmonės filosofijos šalininkų tikslas, anot Tugendhato, yra pateikti antitezę kalbos-analitinės filosofijos universalumo siekiui (Tugendhat 1982: 57) ir taip sukiršinti jos visa apibrėžiantį loginį kontinuumą. *Ergo*, turime ganėtinai paprastą schemą, susidedančią iš dviejų kontroversijos frontų; vienai pusei atstovauja sąmonės neredukuojamumo į kalbą, arba mentalinio neredukuotumo, šalininkai, o kita pusė laikosi pozicijos, kad sąmonė ir jos būsenos tėra tik semantiniai turiniai ir kad mentalumas yra redukuojamas, tad *turi būti*, jeigu laikomasi tiesos kriterijaus, redukuojamas į kalbą. Reaguojant į šią perskyrą, pirmiausia vertėtų iškelti klausimą, ar nėra kokios nors trečiojo kelio pozicijos, galinčios pasiūlyti išeitį iš šios *huis clos* situacijos? Panašu, kad alternatyvus atvejis įmanomas tik pereinant nuo gryno ontologinio prierašumo dėl sąmonės, t. y. fundamentalios sąlygos, kad sąmonė yra arba *tik* kalba, arba *tik* neredukuojama mentalinė duotis, prie to, ką galime įvardyti kaip pragmatinę prieigą. Kaip tokio trečiojo kelio pragmatinės prieigos filosofus pasirinksiu Wilfridą Sellarsą bei Donaldą Davidsoną, kurie, nors įprastai ir nėra diskutuojami kaip tos pačios tęstinės tradicijos dalyviai, tačiau pagal kai kuriuos savo teorijų panašumus gali būti įvertinami kaip tokie. Kitais žodžiais, Sellarso ir Davidsono teorijų perskyra mąstymo ir kalbos diskurse nėra jau tokia didelė, o jeigu ir egzistuoja koks nors plyšys, jis veikia yra būtent dėl nepakankamo sintetinio įdirbio šių dviejų mąstytojų teoriniam santykiui atsekti. Jeigu deskriptyvusis-ontologinis mąstymo kaip sąmonės būsenos aprašymas yra pririšamas tik prie pozityvios arba negatyvios jo sampratos, tai įšivėlus normatyviajam-pragmatiniam traktavimui mąstymo ir kalbos dialogas pasidaro ne tik paprasčiausiai įvairesnis, bet ir tampa aktualus pragmatinei *prasmnio kriterijaus* amplifikacijai. Prasmnis kriterijus mąstymo ir kalbos dialoge yra būtent pragmatinės prieigos pagrindinė funkcija, kurią prioritetizuoja tiek Sellarsas, tiek Davidsonas, – šią prioritetizaciją dar galima pavadinti, vieno iš nedaugelio pastaruosius du autorius kartu nagrinėjusio Johno McDowellio straipsnio žodžiais, kaip „konstituito racionalumo idealą“ (McDowell 1998).

MĄSTYMAS KAIP KONCEPTUALI OPERACIJA

Norint prieiti prie šiam tekstui aktualios išeigos iš įžangoje apibrėžtos mąstymo ir kalbos problemos – neredukuojamo sąmonės turinio mentalumo, pirmiausia aktualu susitelkti į istorinę šio uždavinio reikšmę. Tiek Davidsonas, tiek Sellarsas

laikosi ontologinės pozicijos, kad mąstyti, vadinasi, vartoti kalbą, o dar konkrečiau, implicitiškai operuoti semantiniu turiniu. Turint omenyje, kad autoriai šia pozicija vadovaujasi, tačiau jos neprioritetizuoja kaip aukščiausio savo teorijos taško, vertėtų sugrįžti prie Immanuelio Kanto, kuris pirmasis schemiškai išdėstė apriorinių arba transcendentinių formų (kalbos kaip konceptualios sistemos) pirmumą juslinio patyrimo (mąstymo) atžvilgiu (Degutis 2007: 75). Kantas mąstantį žmogų suprato kaip nešališkai apibrėžtą (t. y. atskirai nuo mąstančiojo „aš“) mąstančiojo žmogaus konceptą (Sellars 2007: 415). Tačiau viena yra mąstyti, o kita – apibrėžti mąstantį ir patį mąstymą. Tai nereiškia, kad Kantas priima karteziškojo dualizmo prielaidą apie dviejų substancijų, *res cogitans* ir *res extensa*, principą, veikiau Kanto dualizmas yra savotiškas jo transcendentinės filosofijos bruožas; egzistuoja noumenali sritis, apie kurią nieko neįmanoma pasakyti, ir egzistuoja fenomenali arba reprezentacinė sritis, kuria yra apvilktas visas žmogaus patyrimas, o ten ir mąstymas bei kalba. Taip išeina, kad Kantas atmeta bet kokią pozityvų proto, mąstymo arba sąmonės kaip *noumenalios būties* įvardijimą (Sellars 2007: 416). Percepcija ne *užtikrina*, bet tik *presuponuoja* substancijos, arba noumenalios būties, konceptą. Kanto žodžiais, „objektai, netgi savybės, kurias mes jiems priskiriame, visada laikomi kažkuo, kas tikrai duota; bet kadangi šios savybės priklauso tik nuo subjekto stebėjimo būdo duotojo objekto atžvilgiu, tai mes šį objektą kaip reiškinį skiriame nuo jo paties kaip objekto paties savaime“ (Kant 2013: 92). Tai reiškia, kad stebėjimo būdas duotojo objekto atžvilgiu, arba percepcija, presuponuoja tai, ką laikome pačiu objektu; percepcija yra neišvengiama noumeno reprezentacija. Ši reprezentacija yra kartu ir, Kanto terminais, apskritai pažinimo gebos pasekmė, o ir pats pažinimas apskritai įmanomas tik reprezentaciniame lygyje. Jeigu pažinimas įmanomas tik reprezentaciniame lygyje, tuomet ir pats mąstymas yra būtinais susijęs su jo *reprezentavimu*, t. y. *a priori* konceptualizavimu (Sellars 2007: 417). Antraip pats mąstymas būtų nepažinus ir jo nebūtų galima niekaip apibrėžti. Taigi, pasak Kanto, mes nieko nežinome apie procesus, kurie įkūnija procesų funkcijas, t. y. nieko nežinome ir negalime pasakyti apie tas substancijas, kurios lieka anapus funkcinio lygmens (Sellars 2007: 417). Jeigu funkcija nurodo į tai, kas yra reprezentuojama, tuomet tai, kas lieka nereprezentuojama, paprasčiausiai lieka nepamąstoma ir *nebylu*¹. Todėl ir pats svarstymas, aktualus sąmonės filosofijoje, kad mąstymas yra ne atskiras nuo kalbos, o kartu su ja pririštas, gali būti atsektas kaip ikimoderni kantiškosios paradigmos išvada. Pasak Algirdo Degučio, ginančio Kantą nuo juslinio duotumo ir jo neredukuotumo į kalbą šalininkų, „patyrimas būtinais turi sprendiminę arba, kaip dabar sakoma – propozicinę formą“ (Degutis 2007: 106), todėl bet kokio empirinio

¹ Pažymėtina, kad Kantas nebylumo nesupranta kaip neegzistavimo: „Mūsų kritinė dedukcija taip pat jokiū būdu nepaneigia tokių daiktų (*noumena*), bet veikiau apriboja estetikos pagrindinius teiginius, kad jie neapimtų visų daiktų – kitaip viskas virstų tikrai reiškinium“ (Kant 1993: 91–92).

patyrimo, taip pat ir mąstymo, sampratoje „glūdi būtent tie elementai (sąvokos ir principai), kurių teisėtumą empirizmas neigia“ (Degutis 2007: 107). Galima reziumuoti, kad istoriškai svarbus Kanto epistemologinis reikalavimas iš esmės įtvirtina du principus, kurie nereti tiek Sellarso, tiek Davidsono filosofiniuose svarstymuose: 1) mąstymas yra *a priori* mąstymo formų konsekventas; 2) niekaip neįmanoma pažinti to, kas negali būti kaip nors reprezentuotas.

SELLARSO DVIEJŲ PASAULIO VAIZDINIŲ REIKŠMĖ

Šiame skirsnyje bus nagrinėjama Sellarso dviejų pasaulio vaizdinių doktrina. Perėjimas nuo Kanto prie, pirmiausia, Sellarso, yra kiek saugesnis, negu perėjimas nuo Kanto prie Davidsono, vien dėl to, jog Sellarso raštuose yra kur kas daugiau skiriama dėmesio Kantui, o ir pačioje filosofinėje tradicijoje būtent Sellarsas yra vertinamas kaip kantiškosios *kritinio realizmo* programos tęsėjas. Visgi viluosi, kad toliau dėstant atsiras aiškesnių vektorių taip pat ir Davidsono bei Kanto, o tuo pačiu metu ir Sellarso, filosofiniam sąryšiui nužymėti. Sellarsas pirmą kartą dviejų žmogaus-pasaulyje vaizdinių (angl. *two images of man-in-the-world*) filosofemą išdėstė 1960 metais publikuotame tekste pavadinimu „Filosofija ir mokslinis žmogaus vaizdinys“. Straipsnis pradedamas nuo paties filosofijos mokslo tikslingumo ir pagrindinės jo priežasties: filosofija – tai „gebėjimas naviguoti aplink visų kitų specifinių disciplinų tyrimus“ (Sellars 2007: 370), o savitą filosofijos discipliną kaip besiskiriančią nuo kitų mokslų Sellarsas įvertina kaip sinoptinį „žvilgsnį į visumą“ (Sellars 2007: 371). Labai svarbu užsiminti, kad ši sinoptinė filosofijos prerogatyva implikuoja į išimtinę filosofijos gebą, matant „dalykų padėtis“ visumoje, kartu ir atitinkamai ją organizuoti – t. y. čia slypi filosofijos pragmatinė įkrova, būtent pasirinkti savo elgesio geriausią įmanomą standartą. Pasitelkdamas metaforą, Sellarsas atskiria mokslininko gebėjimą gaudytis savo kaimynystėje ir negabumą savo kaimynystę suvokti kaip „tik visuminio žemėlapio dalį“ (Sellars 2007: 372). Taip autorius prieina prie esminio ruožo savo straipsnyje, dviejų pasaulio vaizdinių – akivaizdžiojo (angl. *manifest*) ir mokslinio (angl. *scientific*) eksplikacijos. Akivaizdusis vaizdinys apibrėžiamas kaip rezultatas pirmykštės savivokos arba „savęs“ konfrontacija, žmogaus, supratusio save esantį pasaulyje, pasekmė (Sellars 2007: 374). Mokslinis vaizdinys tuo tarpu virsta kažkuo radikaliai prieštaringu ir istoriškai įdirbtu – „kompleksiška fizine sistema“ (Sellars 2007: 393). Ši kompleksiška sistema nėra tik istorijoje susiformavusių fizikinių mokslų žodyninė sanauja, bet ir tai, kas išipaišo jo loginėje erdvėje. *Prima facie*, atrodo, kad pagal mokslinio vaizdinio sudėtingą ir kruopščiai įgyvendintą pavidalą būtent šis vaizdinys leidžia klausti apie fundamentalius dalykus taip, kaip jie yra iš tikrųjų, t. y. apie tikrąją

dalykų padėtį, tačiau turi vieną svarbų trūkumą – jis nėra tiesioginis. Kai tuo tarpu akivaizdusis vaizdinys, turintis be galo daug trūkumų, kaip kad primityvų primityvaus žmogaus išgyvenimą, visgi yra išgyvenamas tiesiogiai. Ir čia Sellarsas patikslina, kad net „akivaizdusis vaizdinys irgi yra tam tikras mokslinis vaizdinys“ (Sellars 2007: 375). Akivaizdusis vaizdinys nėra įgalinamas tiesioginės patirties, bet veikiau yra organizuojamas konceptualiosios sistemos, kuri gaunama santykiaujant koreliacijoje su pasauliu ir jo turiniu (Sellars 2007: 375). Akivaizdųjį vaizdinį nuo mokslinio vaizdinio atskiria ne tiesioginė akivaizdžiojo vaizdinio išgyvenimo kokybė, bet jo uolios plėtros bei „istoriškumo“ dėmens trūkumas. Turime ganėtinai ryškų kantiškosios filosofijos atsikartojimą: net ir akivaizdusis vaizdinys privalo turėti *a priori* pažinimo formas, t. y. joks pasaulio išgyvenimas nėra įmanomas be mediacijos. Tokią mediaciją Sellarsas įvardija kaip konceptualų rėmą – bet koks savivokos aktas pasaulyje yra konceptualaus rėmo išdava. Kita vertus, anot Sellarso, žmogus geba suprasti save tik akivaizdaus vaizdinio konceptualioje fazėje ir todėl visiškai atsisakyti šio konceptualaus rėmo negalima, „norint išsaugoti patį žmogų“ (Sellars 2007: 386). Todėl šiuo atveju kaip pagrindinis tikslas atsiveria sinoptinės, arba integruotos, vizijos galimybė; kaip įmanoma suderinti vadinamuosius akivaizdųjį ir mokslinį vaizdinius nė vieno neeliminuojuant²? Sellarso atsakymas yra pagrįstas pragmatine funkcija: net jeigu primityvusis žmogaus savivokos pasaulyje vaizdinys ir yra „neadekvatus“ mokslinėje kalboje, jo pirminės nuovokos vaidmens faktas, t. y. istoriškai pirmąkart išgyvenimo³ intymumas tarsi atperka šio vaizdinio klaidingumą ir suponuoja ne jo atotrūkį nuo pasaulio, bet pažįstamumą, artimumą. Tas pažįstamumas yra tai, kuo dalijasi kiekvienas žmogus; tai kartu ir pažįstamumas tokių „liaudies psichologijos“ terminų kaip kad įsitikinimas, geismas, įspūdis, o svarbiausias iš jų Sellarsui – intencija. Žmogų kaip asmenį (angl. *person*) apibrėžia ne tai, ką teigia mokslinis žodynas, bet veikiau jo *intencijos* (kas yra akivaizdžiojo vaizdinio mąstymo forma), kurios kartu turi ir kolektyvinį ar visuomeninį užnugarį (Sellars 2007: 408). Ir kaip rašo pats filosofas: „Asmenį apskritai galima apibrėžti kaip tokią būtybę, kuri turi intencijas. Todėl ir konceptualus rėmas pritaikytas asmenims nėra kažkas, ką reikia *sutaikyti su* moksliniu vaizdiniu, bet veikiau kaip tai, ką reikia *prijungti* prie jo“ (Sellars 2007: 408).

² Pavyzdžiui, Sellarso mokinys Paulas Churchlandas yra žinomas dėl eliminatyvizmo teorijos sąmonės filosofijoje, kurioje visi akivaizdžiojo vaizdinio kalbos predikatai yra primityvūs „liaudies psichologijos“ (*folk psychology*) rudimentai, kurių laipsniškas atsisakymas garantuotų teisingesnį žmogaus ir jį supančio pasaulio suvokimą.

³ Analogiškas ir kur kas kardinalesnis šio ikimokslinio, bet privilegijuoto praktinio išgyvenimo pavyzdys galėtų būti Ludwigo Wittgensteino vėlyvosios filosofijos „kalbos žaidimų“ konstruktas (Wittgenstein 1995).

ANOMALIZMAS DAVIDSONO SĄMONĖS FILOSOFIJOJE

Davidsonas pirmą kartą savo teorinę alternatyvą sąmonės filosofijos tradicijai pasiūlė 1970 m. straipsnyje pavadinimu „Mentaliniai įvykiai“. Autorius straipsnį pradeda panašiai, kaip Sellarsas savąjį pabaigė: „Laisvės sutaikymas su kauzalinio determinizmu yra ypač problemiškas atvejis, jeigu manome, kad kauzalinis determinizmas įtraukia laisvę, kai tuo tarpu laisvei reikalingas būtent atitrūkimas nuo jo“ (Davidson 2001: 207). Laisvė su implikacija, kad tai yra tai, kas *žmogų daro asmenimi* selarsiška prasme, šiuo atveju kryptingai atsiveria kaip priešara Davidsono vadinamam nomologinio (fizikiniais dėsniais pagrįsto) tinklo organizmui. Nomologinis tinklas, absorbavęs žmogų *kaip asmenį*, ištrauktų iš jo visą asmeniškumą, ir nors – Davidsonas tiesiogiai neatsiliepia apie tokį modalumą – jo teorija, kaip bandymas laisvę suderinti su kauzalinio determinizmu laisvės nepaverčiant nomologiniu įrankiu, t. y. jos visiškai neeliminuojuant iš tinklo, sąmonės filosofijos tradicijoje dalyvauja kaip pragmatinis posūkis *asmens* išsaugojimo link. Mentaliniai įvykiai, pasak Davidsono, yra „anomalijos“. Būtent iš to filosofas ir kildina savo teorijos pavadinimą – anomalusis monizmas. Savo teorijos pamatams išlieti Davidsonas pateikia tris principus, leidžiančius kalbėti apie anomalumą bei monizmą toje pačioje fizinėje erdvėje: 1) kauzalinės sąveikos principas (kai kurie mentaliniai įvykiai kauzaliai sąveikauja su fiziniais įvykiais); 2) kauzalumo nomologinio pobūdžio principas (kur egzistuoja kauzalinė sąveika, egzistuoja ir dėsnis); 3) mentalumo anomalumas (nėra jokių griežtų deterministinių dėsnių, būtinai lemiančių mentalinių įvykių aiškinimą) (Davidson 2001: 208). Atskirdamas mentalinių ir fizinių įvykių skirtumą, Davidsonas orientuojasi ne į šių įvykių ontologinę formą, bet į kalbinę reikšmę: įvykis yra mentalinis, jeigu jis turi *mentalinio žodyno išraišką*; ir, vadovaujantis ta pačia logika, įvykis yra fizinis, jeigu jis turi *fizinio žodyno išraišką* (Davidson 2001: 210). Vadinamos mentalinės išraiškos, tokios kaip intencijos, mintys, norai, nusivylimai (Davidson 2001: 210), negali būti transformuojamos į fizinį žodyną. Monizmas Davidsono teorijoje randasi iš materialistinės (arba natūralistinės) ontologinės pozicijos, kurioje visi įvykiai yra fiziniai, tačiau, kita vertus, anomalumo vaidmuo atmeta įprastinį materialistinį nusistatymą, kad visi mentaliniai procesai gali būti „pagaunami“ tik fiziniame žodyne (Davidson 2001: 214). Ir nors Davidsonas tiesiogiai nepasako, ar mentaliniai procesai *per se* negali būti perkelti į fizinio žodyno tinklą, autorius gana aiškiai pažymi, kad *tipinis* ar *įprastas* (suprasti – turimas iki šiol) mūsų mentalinių įvykių aiškinimas nėra suderinamas su fizinių mokslų leksika; „mes aiškiname savarankiškus žmogaus veiksmus, pavyzdžiui, apeliuodami į jo jausmus, įpročius, išmintį ir suvokimus“ (Davidson 2001: 225). Žmogaus gebėjimas spręsti arba tai, kas, anot Sellars, apibrėžia asmenį ir konstituoja „racionalumo idealą“ (Davidson 2001: 223). McDowell

šiam „racionalumo ideale“, kuris naviguoja mūsų kalbą ir mąstymą apie mentalumą, išvelgia akivaizdžią korespondenciją su Sellarso „loginės tvarkos“ (angl. *space of reasons*), kuri yra sinoptinė akivaizdžiojo ir mokslinio vaizdinių denominacija, koncepcija (McDowell 1998: 31). McDowellas tęsia, atkartodamas Sellarso ir Davidsono mintis, kad žmogus, „aptikdamas dalykus kaip suprantamus“, suvokia juos kaip agento, norinčio gyventi pagal racionalumo idealą, nepamainomą gyvenimo dalį (McDowell 1998: 37). Davidsono materializmas neaukoja racionalumo idealo ir jo pragmatinės funkcijos; kaip ir Kantas bei Sellarsas, Davidsonas nepriitaria sąmonės ar mąstymo substancialumui iki konceptualumo, tačiau mentalumo funkciją reikšminiame lygyje supranta kaip prieštaraujančią fizinių mokslų žvilgsniui. Kitame savo tekste „Mąstymas ir kalba“ Davidsonas įtvirtina racionalumo idealą kaip apskritai galėjamą turėti įsitikinimą (Davidson 1984: 170). T. y. įsitikinimą (tai, kas apibrėžia „asmenį“, ir tai, kas konstituoja „racionalumo idealą“) gali turėti tik tas, kuris turi įsitikinimo terminą arba geba suprasti jo semantinį turinį, o kad jį suprastų, turi suprasti, ar tas įsitikinimas yra teisingas, ar klaidingas (Davidson 1984: 170). Todėl Davidsono racionalus gyvūnas yra toli gražu ne tik kitokiu negu moksliniu konceptualizavimu operuojantis nešiotojas, bet ir, galima sakyti, pats asmens predikatas. Kitaip tariant, racionalumo idealas su daugybe mentalinio proceso išraiškų jame nėra pasirenkama trajektorija, kuria eiti (arba atvirkščiai) gali nuspręsti pats žmogus – t. y., laikantis Sellarso akivaizdžiojo vaizdinio koncepto, pirmykštis susigaudymas esant pasaulyje, šios koreliacijos tinkle (tinkle tarp subjekto ir pasaulio) įreikšminant racionalumo principus, iš esmės nukrypstančius nuo mokslinio vaizdinio tvarkos. Būti *asmeniu* – tai tas pats, kas būti anomalija, tačiau tas buvimas leidžia kalbėti apie asmenį daug suprantamiau, negu gali pasiūlyti bet kokia fizikinė programa.

PRAGMATINĖS UŽDUOTIES IŠSKLAIDA

Dabar norisi atkreipti dėmesį į keletą akcentų, kurie pagelbėtų sintezuoti pagrindinę teksto tezę apie Sellarso bei Davidsono filosofijos panašumus bei juos vienijančią trečiojo kelio pragmatinę prieigą sąmonės filosofijoje. Tugendhatas tinkamai aiškina, kad sąmonės neredukuotumo (nematerialumo arba substancialumo) gynėjai nepriima to fakto, kad mes reaguojame į bet kokią objektą, tarp jų ir sąmonę, tik per lingvistinę reprezentaciją, t. y. išraišką, kuri priklauso kokiai nors formaliai semantinei sakinio struktūrai (angl. *formal-semantic sentence-structure*) (Tugendhat 1982: 62). Net ir vadinamasis priešlingvistinis santykis su objektais ar reiškiniais yra sintetinės *a priori* reprezentacijos aktas, ką apibrėžė Kantas (Tugendhat 1982: 64). Kantiškoji reprezentacija nėra tiesioginis sąmonės patyrimas – patyrimą visada

įgalina jauslumo formas, proto geba ir uždavinys bet kokiam empiriniam patyrimui suteikti sisteminį pavidalą (Kant 2013: 533). Šis sisteminis, arba sintetinis, pavidas yra kažkas panašaus, apie ką rašo Davidsonas straipsnyje „Mąstymas ir kalba“, t. y. kad nei kalba, nei mąstymas neturi privilegijos „būti anksčiau“ už kitą, bet vienas nuo kito priklauso, yra simbiotiškai susiję (Davidson 1984: 156) (panašiai rašo ir Degutis: „Mąstymas yra (prasmingas) kalbėjimas“ (Degutis 2007: 85)). Šios sąsajos akcentas nenurodo į tai, kad kalba yra anksčiau už mąstymą, bet veikia, kad mąstydami mes neišvengiamai tą darome kartu su kalba, o kalbėti apie mąstymą be kalbos ir jos semantinio turinio yra identiška kalbėjimui apie mįslingąjį kantiškąjį noumeną – t. y. apie kažką, kam nesuteiktas sisteminis apibrėžimas ir sąvokinė reikšmė, kas „nesutvarkyta proto“. Tugendhatas, nustojęs pozityviai reaguoti į objekto tiesioginį patiriamumo klausimą ir pasilikdamas prie kalbos-analitinės sąmonės filosofijos alternatyvos, rašo: „Nežinau, kaip įmanoma eiti toliau formalizacijos principo arba kas galėtų užimti formalizacijos vietą“ (Tugendhat 1982: 75). T. y. autorius, netiesiogiai pritardamas Davidsono bei Sellarso „lingualizmui“⁴, abejoja, ar yra įmanomas pažinimas be koreliatyvios jo formalizacijos konceptualiam lygįje. Vadinas, kiekvienas mūsų mąstymo aktas jau yra apibrėžiamas kartu su konceptualia to mąstymo akto schema arba, kitais žodžiais, sintetinė semantinė forma. Sellarso akivaizdusis vaizdinys ir Davidsono mentalumo žodynas irgi yra būtent iš tokio principo išplaukiantys dėmenys – mentaliniai būviai šiems mąstytojams nėra karteziškosios *res cogitans* substancijos, bet tai, kas, net jeigu ir turi priešastinį sąryšį su ontologine derme, nepakliūva į fizikinio pasaulėvaizdžio aplinką dėl savo pragmatinės funkcijos. Šios pragmatinės funkcijos tikslas yra gana taikliai susumuotas šiame Sellarso parašytame ekskurse: „Taigi, norėdami visavertiškai užbaigti mokslinį vaizdinį, turime papildyti jį ne naujais pertekliniais pasiūlymais kalbėti apie daiktų vardus, tačiau įtraukiant visuomeniškai aktualią bei asmenines intencijas apibrėžiančią kalbą, <...> ir taip padaryti šį vaizdinį mums artimu pasauliu, o ne svetimu priedu prie pasaulio, kuriame gyvename“ (Sellars 2007: 408). Nei Sellarsas, nei Davidsonas nebaigia savo filosofinės užduoties deskriptyviojoje „kas tai yra“ (sakykim, kas yra sąmonė, mąstymas, kalba, intencija) fazėje. Todėl ir Sellarso mėgstamas sinoptinio aspekto terminas tinka abiejų mąstytojų projektams nužymėti: ne pasilikti prie vieno ar kito vaizdinio ar žodyno afišavimo, bet kelti integralų (abiejų žodynų atžvilgiu) tikslą atsispiriant nuo klausimo – „ką galima toliau su tuo daryti?“

⁴ Lingualizmo terminą įveda Hansas Johannesas Glockas 2010 metais straipsnyje „Can Animals Judge?“, kad išskirtų tokią mąstymo tradiciją, kurios šalininkai „presuponuoja sąvokų turėjimą“ (Glock 2010: 13).

IŠVADOS

Prieš trumpai apžvelgiant tekstą, pirmiausia norisi pabrėžti, kad Sellarso bei Davidsono filosofiniai projektai (kaip ir bet kurių kitų x ir y filosofų) toli gražu nėra lygiagretūs, tačiau pati pagrindinė tezė būtent ir buvo orientuota ne į šių mąstytojų lyginimą, iš ko automatiškai plauktų ir skirtumų atvėrimas, bet į teorinių panašumų išskaidą. Tekste nagrinėtas pozityvusis Sellarso bei Davidsono santykis buvo apžvelgtas taip: 1) istorinė Kanto transcendentinės filosofijos apybraiža, pagelbėjusi atkreipti dėmesį į aktualias sąmonės filosofijos problemas ir pasiūlanti paradigmą konceptualaus pažinimo pamatą, kuriuo, *mutatis mutandis*, vėliau seka tiek Sellarsas, tiek Davidsonas; 2) Sellarso dviejų žmogaus-pasaulyje vaizdinių – akivaizdžio ir mokslinio – studija bei šių vaizdinių santykis su tuo, ką Sellarsas supranta kaip „asmenį“, t. y. pragmatinę šios teorijos funkciją; 3) Davidsono anomaliojo monizmo koncepcijos ir „racionalumo idealo“ koreliacija su Sellarso pragmatiniu nusiteikimu; 4) šių, pirmiausia, atskirai nagrinėtų idėjų sintezavimas. Aišku, jog Sellarso ir Davidsono pragmatinis nusiteikimas kalbant apie mąstymo ir kalbos dialogo akcentą yra santykinai panašus, netgi besilaikantis tos pačios prasminės linijos – šiuo atveju prasminga yra ne apibrėžtis apie deskriptyvų sąmonės, reaguojančios į pasaulį, materialųjį pagrindą, bet normatyvioji gairė – kalbėti apie „anomaliąją“ asmens bei jo sąmonės gebą racionaliai ir konceptualiai organizuoti tikrovės prasmes.

LITERATŪRA

- Davidson, Donald. *Inquiries into Truth and Interpretation*. New York: Oxford University Press, 1984.
- Davidson, Donald. *Essays on Actions and Events*. New York: Oxford University Press, 2001.
- Degutis, Algirdas. *Kalba, pažinimas ir veiksmas: rinktiniai straipsniai analitinės filosofijos temomis*. Vilnius: Versus aureus, 2007.
- Glock, Hans-Johann. Can Animals Judge? *Dialectica* 64 (1). 2010, 11–33.
- Hornsby, Jennifer, ir Jason Stanley. Semantic Knowledge and Practical Knowledge. *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary*, vol. 79. 2005, 107–145.
- Kant, Immanuel. *Grynojo proto kritika*. Iš vokiečių kalbos vertė Romanas Plečkaitis. Vilnius: Margi raštai, 2013.
- Kant, Immanuel. *Prolegomenai kiekvienai būsimai metafizikai, galėsiančiai būti mokslu*. Iš vokiečių kalbos vertė Romanas Plečkaitis. Vilnius: Mintis, 1993.
- McDowell, John. The Constitutive Ideal of Rationality: Davidson and Sellars. *Critica. Revista Hispanoamericana De Filosofia* 30 (88), 1998, 29–48.
- Sellars, Wilfrid. *In the Space of Reasons: Selected Essays of Wilfrid Sellars*. Edited by Robert B. Brandom and Kevin Scharp. London: Harvard University Press, 2007.
- Tugendhat, Ernst. *Traditional and Analytical Philosophy: Lectures on the Philosophy of Language*. New York: Cambridge University Press, 1982.
- Wittgenstein, Ludwig. *Rinktiniai raštai*. Iš vokiečių ir anglų kalbos vertė Rolandas Pavilionis. Vilnius: Mintis, 1995.

Domas Junelis

THINKING AND LANGUAGE IN PHILOSOPHIES OF DONALD DAVIDSON AND WILFRID
SELLARS: ON POSSIBILITY AND PRAGMATICS OF TWO WORLD-IMAGES

SUMMARY. This text examines the relationship between thinking and language from a philosophy of mind perspective. It focuses on a comparative review of the theories of Donald Davidson and Wilfrid Sellars, philosophers of language and mind, revealing some of the authors' assumptions concerning Kantian transcendentalism, the presentation of specific theories of consciousness, the conflict between descriptivity and normativity, and a pragmatic approach to the problem of thinking about consciousness and the general human condition. The main pillar of this comparative study is the definition and evaluation of the two world-images or vocabularies of Davidson and Sellars: the scientific, or physical, and the manifest, or mental. The interpretation synthesizes the two authors' approach to the theory of consciousness, not only by introducing the principle of the possibility of two types of thinking about the world, but also by the pragmatic gesture underlying the rationality found in it.

KEYWORDS: consciousness, thinking, language, conceptual system, pragmatism, rationality, Davidson, Sellars.